

es-Sıla Beyne't-Tasavvuf ve't-Teşeyyu'
(Tasavvuf ve Şîa Arasındaki İlişki),
Dr. Kâmil Mustafa eş-Şeybî, Dâru'l-Endelüs, Beyrut 1982

Betül GÜÇLÜ*

Hz. Peygamber döneminde temelleri atılarak günümüze kadar gelişimini devam ettiren İslâm düşünce tarihinde birçok akım, anlayış, sistem, mezhep kendisine hem fikrî hem uygulamalı altyapı oluşturarak temellerini atmış ve literatürünü oluşturmuştur. Bu disiplinler aynı ya da birbirine yakın coğrafyalarda neşv ü nemâ bulduğu için birbirlerinden etkilenmesi kaçınılmaz olmakla birlikte beslendikleri kaynaklar da aynıdır. Zira hem Tasavvuf hem de Şîanın kaynağı Kur'ân ve Hz. Peygamber'in sünnetidir. *es-Sıla beyne't-Tasavvuf ve't-Teşeyyu'* adlı eser, İslâmî düşünce tarihinde etkili olmuş iki ekolün ilişkisini müstakil olarak inceleyen ve Şîî dünyada oldukça rağbet gösterilen bir çalışmadır. 663 ve 535 sayfadan oluşan iki cilt halinde yazılmış eserin birinci baskısı 1963'te Bağdat'ta, ikinci baskısı 1969'da Kahire'de üçüncü baskısı ise 1982'de Beyrut'ta yapılmıştır.

Dili Arapça olan eserde tasavvufun temel kaynaklarından olan Sehl et-Tusterî'nin (283/896) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*'inden ve Abdülkerim Kuşeyrî'nin (465/1072) *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*'sinden alıntılar yapılmıştır. Birinci cilt, bir giriş, dört ana bölüm ve bunlara bağlı on yedi alt başlık halinde; ikinci cilt de ana bölümler yerine yedi alt başlık altında kaleme alınmıştır.

Eserin giriş bölümünde metodundan bahsedilmekte, Tusterî (283/896), Nasrabâdî (367/977), Sülemî (412/1021), Kuşeyrî (465/1072), gibi sûflerin sözlerine yer verilerek tasavvufî ilkelerin sağlam kaynaklara dayandığına dikkat çekilmektedir. (s. 14) Bu kısımda Şîa-Tasavvuf kıyaslaması yoğun olarak görülmemektedir. Kitabın verdiği bilgiye göre ilk dönem mutasavvıflar arasında Şîî inanç sistemine sahip kimselere rastlanmazken geç dönem Şîîler arasında sûfî olanlar bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak İbn Ali el-Âmulî (794/1392), Bahaeddin el-

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, btlguclu@yahoo.com

Âmulî (1031/1622), Muhammed Takî el-Meclisî (1070/1660), Muhsin el-Feyz (1090/1679) verilmektedir. Kısa bir girişten sonra Şîa ve Tasavvuf ayrı bölümlerde incelendikten sonra ortak unsurlara, mukayese ve değerlendirmelere geçilmiştir.

İlk bölümde “şîî” ve “şîilik” kavramları hem kelime hem ıstılah mânâlarıyla açıklanmış daha sonra doğuşundan başlayarak tarihi süreci ilk dönem Şîîleri ve geç dönem Şîîleri olarak ortaya konmuştur. İlk dönem içerisinde Selmân-ı Fârisî, Ebû Zer Gıfârî, Ammar b. Yâsir, Huzeyfe b. Yemân ve Mikdad b. Esved gibi sahabîler sayılmıştır. Bunların yaşantıları, dünyaya değer vermeyişleri, fakrı tercih etmeleri gibi özelliklerinin tasavvuftaki zühd anlayışı ile uyumlu olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Şeyh Muhammed b. Hüseyin ez-Zeyn’in (1358/1938) Hâşimîlerin tamamının Şîadan olduğunu söylediği ifade edilmiştir. (s. 27) Dolayısıyla adı geçen sahabîler de ilk dönem Şîîleri arasında sayılmaktadır. Hz. Ali’nin Şîilikteki yeri “İmâm Ali” başlığı altında incelenmiş, onun Hz. Peygamber’e en yakın isimlerden olduğu vurgulanmıştır. “Hz. Ali’den Sonra Şîilik” başlığı ile de Şîiliğin tarihi süreci, kolları ve bu dönemdeki Muhammed b. el-Hanefiyye (65/686), Ebû Hâşim Abdullah b. el-Hanefiyye (97/715) ve Cafer-i Sâdık (148/765) gibi isimlerden bahsedilmiştir. Ünlü zâhidlerden olan Cafer-i Sâdık’ın Şîilikteki önemi ve Şîaya katkıları çok geniş bir bölümde incelenmiştir.

Yine birinci bölümde Şîiliğe dair konular üzerinde durulmuş, ikinci bölüm ise tasavvufa ayrılmıştır. İlerleyen bölümlerde ise her iki sistemin birbiriyle ilişkisi, tesirleri, ortak noktaları anlatılmaktadır. Hem tasavvuf hem Şîiliğin merkezinin Kûfe olması bu iki ekol arasında coğrafi bir ortaklık olarak dile getirilmiştir. Hz. Ali’nin orada insanlara imam olarak tezkiye, tövbe, pişmanlık gibi davranışları telkin etmesi ve insanların yaşam tarzlarının tıpkı Hz. Peygamber zamanındaki gibi şekil alması zühdün o bölgede doğuşunda önemli rol oynamıştır.

Kâmil Mustafa eş-Şeybî İslâm’da sûfî adını alan ilk üç kişinin Ebû Hâşim es-Sûfî, Câbir b. Hayyân ve Abdek es-Sûfî olduğunu belirtmektedir. Câbir b. Hayyân Câfer-i Sâdık’ın öğrencisi (veya kölesi) idi. Şîîler Câbir b. Hayyân’ın Şîanın büyüklerinden ve imam adına konuşan anlamında “bâb” olduğunu söylediler. (s. 286) Sûfî kelimesinin ilk olarak Kûfe’de kullanılmasından hareketle Şîiliğin de çıkış yeri olan bu merkezde zühdün temellerinin Şîilikle bağlantılı olduğu ileri sürülmektedir. (s. 293) Eserde İslâmî ilimlerin, mezheplerin, düşünce sistemlerinin teşekkül ettiği Kûfe, Basra, Şam, Horasan ve Mısır bölgeleri esas alınarak buraldaki şîî ve tasavvufî hareketler kıyaslanmıştır.

Üçüncü bölümde ise tasavvuf ve şîada ortak olan velî/velâyet konusu işlenirken hem tasavvufta hem şîada önemli olan Hz. Ali ve Câfer-i Sâdık’ın velîlik yönleri ortaya konmuş ismet, kerâmet, şefaath gibi velâyete dâir unsurlar açıklanmıştır. Tasavvufa ait sohbet, silsile gibi konular anlatılırken ise Şîadaki silsile ve imamlara yer verilmiştir. Birinci cildin son kısımlarında tasavvuf düşüncesinin zirvesinde olan hakikat-i muhammediyye ve tarikatler döneminde şekil almış olan kutup, insan-ı kâmil, evtâd konuları Şîa ile ortak unsurlara dikkat çekilerek

ele alınmıştır. Meselâ hakikat-i muhammediyye konusunda hem Şîa hem Tasavvufun ortak hareket noktası olan Hz. Peygamber merkeze alındığı için mevzû her iki disiplini birbirine yaklaştıran bir husus olarak dile getirilmiştir.

İkinci cilt ağırlıklı olarak Şîilik, Şîa düşüncesinin gelişimine ayrılmış, tarihi süreci içerisinde her bir dönemin özellikleri, öne çıkan isimler ve imamlar hakkında bilgi verilmiştir. Bu tarihi süreçte Şîa ve Tasavvuftaki ortak şahıs, olay ve coğrafyalara özellikle vurgu yapılmıştır. İslâm coğrafyasının Horasan, Şam, Mısır, Anadolu gibi merkezlerinde Şîanın temellerini atarak oluşması, İlhanlı, Selçuklu ve Osmanlı devletlerinde bu fikirlerin nasıl yayılıp yankı uyandırdıkları kronolojik olarak işlenmiştir.

Eserde tasavvuf ile Şîilikte benzer ve ortak olan hususlar tespit edilmeye çalışılmış ve her bir unsur tarihi süreci içinde ele alınmıştır. Ancak konular değerlendirilirken şîi bakış açısı baskın gözükmemekte, okuyucunun zihninde eserin bir şîinin kaleminden çıktığı hissi meydana gelmektedir. Bu, ifade edilen her şeyin tarafsızlıktan uzak olduğu anlamına gelmez; ancak yazarın sahip olduğu kültür ve birikim kendini göstermektedir. Kitap, İslâmî kültür ve te'lîfâta önemli katkılarda bulunan Tasavvuf ve Şîa hakkında karşılaştırmalı olarak bilgi bulmak isteyenlerin başvurabileceği bir kaynaktır.